

Stockholms stads program för stöd till anhöriga

- För socialtjänstens verksamheter

Innehåll

1. Inledning	5
Begreppen anhörig och närstående	5
2. Syfte, mål och målgrupper för programmet	6
Syfte	6
Mål	6
Målgrupper	6
3. Utgångspunkter för programmet	7
Lagstiftning	7
Nationell anhörigstrategi	7
Agenda 2030	8
Mänskliga rättigheter för anhöriga i Stockholms stad	9
4. Anhöriga	10
Anhörigperspektiv.....	10
<i>Bemötande</i>	11
Målgrupper för programmet	11
<i>Anhöriga till äldre</i>	11
<i>Anhöriga till personer med funktionsnedsättning eller fysisk sjukdom</i>	11
<i>Anhöriga till personer med psykisk sjukdom eller funktionsnedsättning</i> ..	12
<i>Anhöriga till personer med ett missbruk eller beroende</i>	12
<i>Anhöriga till personer med koppling till våldsbejakande extremism</i>	13
<i>Anhöriga till personer med en kriminell livsstil</i>	13
<i>Anhöriga till personer i kriminell miljö som drabbats av skjutningar och dödligt våld</i>	14
<i>Barn som anhöriga</i>	14
5. Stöd till anhöriga	15
Indirekt stöd	16
Direkt stöd	17
6. Organisering av utförandet av stödet till anhöriga	18
Socialnämnden och äldrenämnden.....	18
Stadsdelsnämnderna	18
<i>Basutbud från stadsdelsnämnderna</i>	19
Stadsövergripande stöd	19
7. Samverkan med externa aktörer	20
Samverkan med civilsamhället.....	20
Samverkan med hälso- och sjukvården	20
Samverkan med andra myndigheter	21
8. Fokusområden	22
Fokusområde 1. Information om socialtjänstens stöd till anhöriga	22
Fokusområde 2. Kunskap och kompetens.....	23
Fokusområde 3. Samverkan	23

Fokusområde 4. Stöd till anhöriga	24
Fokusområde 5. Systematisk uppföljning	24
9. Implementering och uppföljning	25
Referenslista	26

1. Inledning

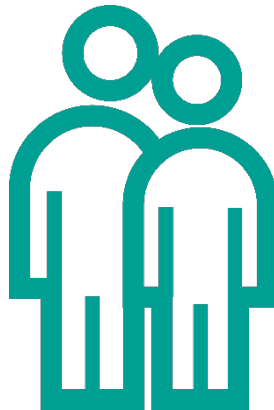
Stockholms stads program för stöd till anhöriga är ett styrdokument för socialnämnden, äldrenämnden och stadsdelsnämnderna inom Stockholms stads socialtjänst. Det ska så långt som möjligt tillämpas i uppdrag som Stockholms stad ger andra aktörer, både upphandlad verksamhet och föreningsstöd.

Stockholms stads program för stöd till anhöriga har reviderats under år 2024 och nytt program har tagits fram. I programmet ingår fokusområden med tillhörande aktiviteter som ska genomföras och löpande följas upp av socialnämnd, äldrenämnd och stadsdelsnämnderna. Genomförande av aktiviteterna planeras med fördel in i verksamhetsplaneringen och integreras i verksamhetsuppföljningen.

Begreppen anhörig och närstående

Olika begrepp används av olika huvudmän och i olika nationella dokument för att beskriva den som tar emot omsorg, stöd eller vård samt den som ger omsorg, stöd eller vård

I detta program används begreppet **anhörig** för den som ger omsorg, stöd eller vård och begreppet **närstående** för den som tar emot omsorg, stöd eller vård.

2. Syfte, mål och målgrupper för programmet

Syfte

Programmet syftar till att öka kvaliteten i Stockholms stads socialtjänst så att anhöriga upplever att de har en bra livssituation och får likvärdiga insatser oavsett var i staden de bor.

Mål

- Stockholms stads socialtjänst har ett anhängarperspektiv som genomsyrar alla verksamheter och yrkesgrupper som möter anhöriga.
- Anhöriga görs delaktiga i den närståendes omsorg, stöd eller vård i den mån det är möjligt utifrån frivillighet och samtycke.
- Anhörigas behov uppmärksammas och anhöriga erbjuds stöd med kvalitet.

Målgrupper

Socialtjänstens ansvar att erbjuda stöd för att underlätta för anhöriga som frivilligt vårdar, hjälper eller stödjer en närstående som är äldre, långvarigt sjuk, har en funktionsnedsättning eller en missbruks- eller beroendeproblematik regleras i 5 kap 10 § socialtjänstlagen.

Socialtjänsten i Stockholms stad kommer även i kontakt med andra anhöriga som inte omfattas av bestämmelsen i 5 kap 10 § socialtjänstlagen, såsom anhöriga till personer med koppling till våldsbejakande extremism, anhöriga till personer med en kriminell livsstil, anhöriga till personer i kriminell miljö som drabbats av skjutningar och dödligt våld och barn som anhöriga. Stockholms stad breddade målgruppen för programmet 2021-2024 och innefattade även ovanstående målgrupper.

Målgrupper för programmet är:

- Anhöriga till personer som är äldre.
- Anhöriga till personer med funktionsnedsättning eller fysisk sjukdom.
- Anhöriga till personer med psykisk sjukdom eller funktionsnedsättning.
- Anhöriga till personer med ett missbruk eller beroende.

- Anhöriga till personer med koppling till våldsbejakande extremism.
- Anhöriga till personer med en kriminell livsstil.
- Anhöriga till personer i kriminell miljö som drabbats av skjutningar och dödligt våld.
- Barn (0-17 år) som anhöriga.

3. Utgångspunkter för programmet

Lagstiftning

I 5 kap 10 § socialtjänstlagen regleras stöd till anhöriga. Bestämmelsen lyder:

”Socialnämnden ska erbjuda stöd för att underlätta för de personer som vårdar en närstående som är långvarigt sjuk eller äldre eller som stödjer en närstående som har funktionshinder.”

Bestämmelsen syftar till att tydliggöra att socialtjänsten ska erbjuda stöd för att underlätta för de personer som av fri vilja hjälper, vårdar eller stödjer en närstående. Den syftar inte till att få anhöriga att utföra mer vård eller stöd än de själva vill.¹

Även om målgruppen barn som anhöriga inte är tydligt utpekad i 5 kap 10 § socialtjänstlagen har kommunen enligt andra bestämmelser i socialtjänstlagen ansvar för att barn och unga ska få en trygg uppväxt, skydd och stöd. Därtill ansvarar kommunen för förebyggande insatser.² Barn som anhöriga vårdar och stödjer inte sina föräldrar, syskon eller andra släktingar frivilligt. Socialtjänsten har genom sitt ansvar en viktig uppgift att upptäcka och stödja barn som anhöriga. Barnen behöver bli uppmärksammade tidigt och såväl de själva som deras föräldrar behöver få ett differentierat och anpassat stöd för att minska risk- och öka skyddsfaktorer.³

Nationell anhörigstrategi

År 2022 antog regeringen Sveriges nationella strategi för anhöriga inom hälso- och sjukvård och omsorg. Strategin avgränsar sig till att avse anhöriga till personer som vårdar eller stödjer en närstående som är äldre, långvarigt sjuk eller har en funktionsnedsättning. Det är en snävare avgränsning än den som Stockholms stad har gjort.

¹ Socialstyrelsen. Stöd till anhöriga – vägledning till kommunerna för tillämpning av 5 kap. 10§ socialtjänstlagen. 2016.

² Socialstyrelsen. Anhöriga som vårdar eller stödjer någon de står nära – underlag till en nationell strategi. 2021.

³ Socialstyrelsen. Stärkt stöd till barn som anhöriga, slutrapport från regeringsuppdrag 2017-2020.

Syftet med strategin är att i högre grad möta anhörigas behov, hjälpa kommuner och regioner att stärka anhörigperspektivet i vården och omsorgen samt göra stödet till anhöriga mer individanpassat och likvärdigt över landet. Bästa tillgängliga kunskap ska bidra till att stödet till anhöriga är tillgängligt och utformat efter behov. Utgångspunkten för strategin är att anhörigas insatser och delaktighet alltid ska bygga på frivillighet.

Strategin lyfter att anhörigas behov kan delas in i tre övergripande kategorier.

- I första hand är anhöriga beroende av att välfärdens insatser till deras närstående fungerar.
- Därtill önskar många att insatser ges med ett anhörigperspektiv. Det innebär att vården och omsorgen av den närstående utförs med beaktande av den anhöriges behov av delaktighet och information, att den anhöriges insatser uppmärksammas och att också dennes behov tas hänsyn till.
- Därutöver kan anhöriga ha behov av stöd för egen del, just i sin roll som anhörig. Sådant stöd kan till exempel vara information, utbildning, avlösning, ekonomiskt stöd och samtalsstöd.

Strategin tar upp att anhörigperspektivet behöver stärkas på system- och organisationsnivå, i myndighetsutövning och i utförandet av vården och omsorgen. Tre områden tas upp som framförallt behöver förbättras;

1. ledning och styrning
2. kunskap och kompetens
3. samverkan och samordning.⁴

Agenda 2030

Att arbeta förebyggande och hälsofrämjande med anhöriga kan kopplas till det tredje målet ”god hälsa och välbefinnande” i Agenda 2030.⁵ Många anhöriga känner ett ansvar att ge stöd och omsorg till sin närstående i större omfattning än de mäktar med, vilket kan leda till att den anhörige drabbas av hälsoproblem.⁶ För att motverka ohälsa är det viktigt att anhörigas behov uppmärksammas i ett tidigt skede och att anhöriga ges ett gott stöd. Ett gott stöd handlar om den

⁴ Nationell anhörigstrategi – inom hälso- och sjukvård och omsorg S2022/02134

⁵ Agenda 2030.

⁶ Kunskapsguiden. <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/arbetsmetoder-och-perspektiv/stod-till-anhoriga/om-stod-till-anhoriga/>

anhöriges behov av vila och möjlighet att få tid över för personliga angelägenheter. För samhället är det angeläget att stödja anhöriga för att förebygga att de själva drabbas av ohälsa.⁷

Mänskliga rättigheter för anhöriga i Stockholms stad

För att nå en jämlik och demokratisk stad ska alla verksamheter utgå från de mänskliga rättigheterna. Det innebär att alla som arbetar i staden ska göra det möjligt för alla invånare i Stockholms stad att få tillgång till sina rättigheter och inte diskrimineras på grund av kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder. Rättigheterna utgår från FN:s deklaration för mänskliga rättigheter.⁸

Enligt den nationella jämställdhetspolitiken ska jämställdheten mellan könen öka.⁹ Flera studier lyfter fram att det finns skillnader i vilken typ av stöd som kvinnor respektive män ger till sina närstående. Kvinnor ger oftare stöd och hjälp med hushållsarbete, personlig omvårdnad och medicinsk hjälp medan män oftare ger ekonomiskt och praktiskt stöd. Forskning visar att bland de som ger stöd till en närstående så påverkas kvinnors hälsa och ekonomi mer negativt jämfört med männens.¹⁰

Stockholms stads styrdokument formulerar mål för stadens arbete för invånare med funktionsnedsättning. Personer med funktionsnedsättning som bor och vistas i staden ska kunna vara fullt delaktiga i samhället på jämlika villkor som alla andra i enlighet med FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.¹¹

Barn är rättighetsbärare vars rättigheter är formulerade i FN:s konvention för barnets rättigheter. Alla stadens verksamheter, beslut och processer ska utgå från artiklarna och principerna i konventionen.¹² Det är viktigt att barn som anhöriga uppmärksammas och att deras behov och önskemål efterfrågas och tas om hand. Barnets bästa ska beaktas och barn har rätt till delaktighet och inflytande i alla frågor som påverkar dem direkt eller indirekt.

⁷ Stöd till personer som vårdar eller stödjer närstående (prop. 2008/9:82).

⁸ FN:s konventioner om Mänskliga rättigheter.

⁹ Regeringen. Mål för jämställdhet. <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/jamstallldhet/mal-for-jamstallldhet>.

¹⁰ Nka 2019:3. Kunskapsöversikt. Anhörigskap ur ett genusperspektiv.

¹¹ Stockholms stad. Program för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2024-2029.

¹² Lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.

4. Anhöriga

Anhörig definieras som **den som ger stöd, vård eller omsorg** till en närstående. Anhörig kan vara maka/make, partner, sambo, barn, barnbarn, förälder, syskon, vän eller granne. Det är den enskilde själv som avgör om han/hon ser sig som anhörig.

Anhöriga står för en stor del av det stöd och hjälp som ges till närstående. Många kan uppleva att det känns meningsfullt att hjälpa sin närstående samtidigt som det kan kännas som ett ansvar och vara påfrestande både fysiskt och psykiskt.

Det ansvar som anhöriga tar för sina närstående ska alltid bygga på frivillighet. Vissa undantag finns och regleras i äktenskapsbalken¹³ om makars skyldighet och föräldrars skyldighet enligt föräldrabalken¹⁴, men i övrigt har anhöriga inga lagreglerade skyldigheter. Många anhöriga kanske inte har möjlighet att välja om, hur och i vilken omfattning de ger stöd. Det kan bero på faktorer så som relationen till den närstående eller upplevd brist i vården och omsorgen varpå gränsen mellan frivillig och ofrivillig omsorg inte blir så tydlig.¹⁵ Barn under 18 år anses inte frivilligt vårda eller stödja en närstående och därför har socialtjänsten utökat ansvar att ge stöd och hjälp till minderåriga barn som är anhöriga.

Anhörigperspektiv

Ett anhörigperspektiv är ett förhållningssätt hos chefer och medarbetare inom socialtjänsten. Ett anhörigperspektiv innebär att personer som är viktiga för individen, såsom exempelvis familj, synliggörs och, när det är möjligt, erbjuds möjlighet till att vara delaktiga i vården och omsorgen om den närstående. Att ha ett anhörigperspektiv innebär också att lyssna på anhöriga, att förstå deras situation och behov och att ta tillvara på deras kunskaper och erfarenheter. Anhörigperspektivet handlar också om att uppmärksamma den anhöriges eget behov av stöd.¹⁶

Socialtjänsten ska, om möjligt, samverka med anhöriga, erbjuda anhöriga att delta i biståndsutredningen och ta hänsyn till anhörigas synpunkter vid biståndsbedömning och utförande. Dessutom innebär ett anhörigperspektiv att utreda anhörigas behov, informera om kommunens stöd och följa upp stödinsatser.¹⁷

¹³ Äktenskapsbalk (1987:230) 6 kap 1§.

¹⁴ Föräldrabalk (1949:381)

¹⁵ Socialstyrelsen. Stöd för handläggare att uppmärksamma och involvera anhöriga. 2023.

¹⁶ Socialstyrelsen. Integrera anhörigperspektivet inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten. 2023.

¹⁷ Regeringens proposition 2008/09:82.

Bemötande

Alla medarbetare i socialtjänstens verksamheter som möter anhöriga ska ge ett respektfullt bemötande. Anhöriga ska bli sedda och uppmärksammade utifrån sina behov. I ett bra bemötande är det viktigt att anhöriga blir lyssnade på, får förståelse och bemöts med empati. Det är också viktigt att anhöriga får kunskap, vägledning och information om vilket stöd kommunen erbjuder till anhöriga och närstående. Socialtjänsten bör ha en hög tillgänglighet för såväl närstående som anhöriga. Anhörigas kunskap och information om ens närstående ska efterfrågas när det är möjligt.

Målgrupper för programmet

Anhöriga till äldre

Den äldre befolkningen väntas öka kraftigt framöver. Fram till år 2030 väntas antalet äldre över 65 år i Stockholms stad öka med drygt 25 000 personer (jämfört med år 2023).¹⁸ Ökningen kommer innebära att även antalet anhöriga till äldre kommer att öka vilket i sin tur kan innebära ett ökat behov av stöd för målgruppen.

Äldre är en heterogen grupp och kan förutom åldrande ha andra samtidiga sjukdomar eller funktionsnedsättningar. De flesta anhöriga som ger stöd till en närstående hjälper en äldre person. Vanligast är att det är vuxna barn som ger omsorgen, följt av make/maka eller partner.¹⁹

Risken att insjunkna i demenssjukdom ökar med stigande ålder och man räknar med att åtta procent av alla som är 65 år eller äldre och nästan hälften av alla som är 90 år eller äldre har en demenssjukdom.²⁰ Anhöriga påverkas ofta mycket när en närstående utvecklar en demenssjukdom. Det är viktigt att insatser till den närstående initieras tidigt och följs upp under hela sjukdomsförloppet. I takt med att demenssjukdomen fortskrider kan anhörigskapet förändras varpå de anhöriga behöver relevant information, utbildning och stöd i rätt tid.²¹

Anhöriga till personer med funktionsnedsättning eller fysisk sjukdom

Funktionsnedsättningar förekommer hos barn, ungdomar, vuxna och äldre, vilket innebär att anhöriga som ger hjälp och stöd finns i alla samhällsgrupper och livssituationer. Närståendes behov av stöd

¹⁸ Sweco, fasta tabeller oktober 2023.

¹⁹ Nka. <https://anhoriga.se/stod--utbildning/fakta-om-anhoriga/hur-manga-anhoriga-finns-det/>

²⁰ Socialstyrelsen. Vård och omsorg vid demenssjukdom. 2018

²¹ Socialstyrelsen. Underlag för en utvecklad nationell demensstrategi. 2024

kan variera under livet beroende på funktionsnedsättningens art, omfattning och den närståendes livsskede. Bland personer som har insatser enligt socialtjänstlagen och/eller lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) behöver många regelbunden hjälp av anhöriga. Personer med LSS-insatser får mest hjälp av föräldrar, medan personer med insatser enligt socialtjänstlagen oftast får hjälp av sin livspartner.

Anhörigas behov av stöd varierar beroende på när i livet de blir omsorgsgivare och vilken relation de har till den närstående som de hjälper. Det är viktigt att samhällets stöd till personer med funktionsnedsättningar och deras anhöriga har ett livslångt perspektiv och utformas tillsammans med anhöriga. Här är samverkan med Habiliteringen och intresseorganisationer viktig. För att föräldrar till barn som har betydande funktionsnedsättningar och som har många kontaktytor ska få vardagen att gå ihop är ett fungerande samarbete mellan olika huvudmän av särskild vikt.²²

Anhöriga till personer med psykisk sjukdom eller funktionsnedsättning

Anhöriga till personer med psykisk sjukdom eller funktionsnedsättning får ofta bära ett stort ansvar för den som drabbats. De ser behoven av vård- och stödinsatser men kan ha svårt att få till stånd den hjälp som behövs.²³ Anhöriga kan bidra till vården och omsorgen med ett annat perspektiv på närståendes situation. Om det är möjligt är det viktigt att anhöriga ges möjlighet att delta i planering av vård och insatser. Anhöriga kan också behöva stöd för egen del. Hur stödet ser ut är beroende av vilken relation den anhörige har till den närstående, om de är föräldrar och syskon eller om de är partner eller barn. I Socialstyrelsens nationella riktlinjer för vård och stöd vid schizofreni och schizofreniliknande tillstånd rekommenderas insatser för både den som drabbats av psykisk sjukdom och anhöriga.²⁴ Även om dessa rekommendationer är framtagna för anhöriga till personer med schizofreni och schizofreniliknande tillstånd, kan samma förhållningssätt med fördel appliceras för anhöriga till personer med andra psykiska funktionsnedsättningar.

Anhöriga till personer med ett missbruk eller beroende

Då missbruk eller beroende ofta sker i en social kontext berörs och involveras även de människor som finns i personens närhet. Stöd från anhöriga kan ha en positiv påverkan på människors motivation

²² Socialstyrelsen. Stöd till anhöriga – vägledning till kommunerna för tillämpning av 5 kap. 10§ socialtjänstlagen.

²³ Regeringens proposition 2008/09:82.

²⁴ Socialstyrelsen. Nationella riktlinjer för vård och stöd vid schizofreni och schizofreniliknande tillstånd. Stöd för styrning och ledning, 2018.

att söka hjälp för sitt missbruk eller beroende. Anhöriga kan även spela en viktig roll i att behålla stöd- och behandlingskontakter. Att leva i en familj där någon har ett missbruk kan leda till psykiska och fysiska påfrestningar och ohälsa för familjemedlemmarna. Anhöriga kan därför behöva stöd och hjälp för att hantera relationen till sin närstående som har ett missbruk eller beroende. Att motivera en närstående till behandling är frivilligt för den anhörige. Insatser riktade till anhöriga förutsätter att de själva har uttryckt ett önskemål om stöd. I Socialstyrelsens nationella riktlinjer för vård och stöd vid missbruk och beroende rekommenderas socialt stöd och olika strategier till vuxna anhöriga.²⁵

Anhöriga till personer med koppling till våldsbejakande extremism

Ett liv kopplat till våldsbejakande extremism sker ofta i en social kontext vilket involverar människor i personens närhet. Anhöriga till personer som är inblandade i våldsbejakande extremism kan behöva stöd för egen del. Hur stödbehovet ser ut är beroende av vilken relation den anhörige har till den som är kopplad till extremismen, om de är föräldrar, syskon, partner eller barn till personen. Att det personliga sociala nätverket har uthållighet att kunna ge stöd har visat sig ha en positiv påverkan på människors motivation att söka hjälp att lämna en extremistmiljö.²⁶ Anhöriga kan spela en viktig roll för att personer med koppling till våldsbejakande extremism ska behålla sina stöd- och behandlingskontakter. Därför är det av vikt att socialtjänsten vid behov erbjuder stöd till anhöriga till personer med koppling till våldsbejakande extremism. Insatserna behöver anpassas utifrån individuella förutsättningar och utifrån att olika former av våldsbejakande extremism tar sig olika uttryck.

Anhöriga till personer med en kriminell livsstil

Att vara anhörig till en person som lever i kriminalitet är ofta förknippat med oro och skam samt rädsla för sin egen och andras säkerhet varför det kan vara svårt att be om stöd och hjälp. Behovet av stöd kan vara stort och de anhöriga kan behöva hjälp att hantera relationen till sin närstående och hitta strategier för att ge stöd och samtidigt klara sin egen vardag. Den anhöriges behov av stöd och hjälp kan variera, bland annat utifrån hur eventuell hotbild ser ut. Socialtjänsten kan få stöd från polisen i att bedöma hotbild. Det kan vara viktigt att socialtjänsten i dessa fall, utifrån bestämmelserna om sekretess, samverkar med polisen.

²⁵ Socialstyrelsen. Nationella riktlinjer för vård och stöd vid missbruk och beroende. Stöd för styrning och ledning. 2019.

²⁶ Socialnämndens handlingsplan mot våldsbejakande extremism 2023.

Sociala insatsgrupper (SIG) är ett arbetssätt som avser samverkan mellan myndigheter och andra aktörer runt unga och vuxna med hög risk för fortsatt kriminalitet och annat allvarligt normbrytande beteende och som vill lämna en kriminell livsstil. Anhöriga till personer inskrivna i SIG påverkas ofta indirekt av de val och handlingar som den närstående gör och de konsekvenser det medför. Socialtjänsten har ett ansvar att stötta dessa anhöriga.

Anhöriga till personer i kriminell miljö som drabbats av skjutningar och dödligt våld

Enligt Brottsförebyggande rådet är antalet fall av dödligt våld i Sverige internationellt sett lågt, men de senaste årens markanta ökning av skjutvapenvåld i den kriminella miljön väcker ändå uppmärksamhet och oro.²⁷ Att mista en närstående genom dödligt våld är en traumatisk upplevelse och det kan behövas stöd och hjälp från exempelvis psykiatrin, socialtjänsten eller civilsamhällets aktörer. Även barn är förövare och offer för det dödliga våldet. Enligt polisen blir både förövarna och offren allt yngre och flera av de lokala gängerna använder unga under 15 år i brottslig verksamhet varför anhöriga kan vara föräldrar till minderåriga.

I en studie från Brottsförebyggande rådet har barn och ungas inträde i, villkor och utträde ur de kriminella nätverken studerats.²⁸ Studien visar att utsattheten för barn och unga inom kriminella nätverk är omfattande och att även anhöriga riskerar att utsättas för hot, våld och manipulation. I dessa situationer har socialtjänstens verksamheter ett ansvar att kunna stödja anhöriga inom ramen för socialtjänstens uppdrag att tillhandahålla service, råd och stöd.

Barn som anhöriga

Barn 0-17 år har särskilda rättigheter för stöd och skydd från socialtjänsten utifrån att de är minderåriga. Det förekommer att barn ger hjälp och stöd till närstående som exempelvis föräldrar, syskon och andra släktingar. Det är viktigt att uppmärksamma dessa barn då de är en riskgrupp för psykisk och fysisk ohälsa, försämrade skolresultat och andra svårigheter längre fram i livet.²⁹ Barns anhörigskap kan i hög grad påverka deras livsvillkor och innebära oro, orimligt ansvarstagande, förändringar i vardagen och svåra upplevelser som påverkar mående, utveckling, skolgång och sociala relationer. Barns utsatthet i detta sammanhang måste uppmärksammas i ett tidigt skede så att rätt stöd kan ges.³⁰

²⁷ Brottsförebyggande rådet, rapport 2019:6. Dödligt våld i Sverige 1990–2017.

²⁸ Brottsförebyggande rådet, rapport 2023:13. Barn och unga i kriminella nätverk – en studie av inträde, brott, villkor och utträde.

²⁹ Nka. Barn och unga som utövar omsorg. Barn som anhöriga 2016:6.

³⁰ Nationell anhörigstrategi – inom hälso- och sjukvård och omsorg S2022/02134.

En förutsättning för tidig upptäckt och tidiga stödinsatser är att olika verksamheter, såsom skola och socialtjänst, samverkar.³¹

Myndigheter vilkas verksamhet berör barn och ungdom samt all personal inom hälso- och sjukvård och socialtjänst har skyldighet att anmäla till socialtjänsten om man misstänker att ett barn far illa eller riskerar att fara illa.³²

En stor andel av de barn som aktualiseras för utredning inom socialtjänsten gör det utifrån misstankar om svårigheter hos vårdnadshavaren/den vuxne som påverkar barnet och leder till oro över att vårdnadshavaren/den vuxne brister i sin omsorg om barnet. Anhörigperspektivet är centralt i det arbete som utförs inom ramen för barn- och ungdomshandläggning. Ansvar för att uppmärksamma anhöriga barn och ge stöd, alternativt hänvisa vidare till rätt stödinsats, ligger på alla medarbetare inom socialtjänsten som möter barnet, barnets föräldrar eller syskon. Detta kräver i sin tur att det finns kunskap i organisationen om vilket stöd som finns att få samt var och hur barnet kan få del av relevant stöd.³³

Socialtjänsten behöver i ärenden där vuxnas stödbehov är i fokus uppmärksamma om det finns minderåriga barn och deras behov av stöd. Insatser behöver ges så att inte barn behöver vara omsorgsgivare för sina närstående eller ta ett för stort ansvar i hushållet och för syskon. Barnkonsekvensanalys ska göras i ärenden där barn berörs. Vid behov behöver föräldrar ges stöd i sitt föräldraskap och barns behov utifrån sitt anhörigskap behöver tillgodoses.³⁴

5. Stöd till anhöriga

Med stöd till anhöriga avses olika insatser som primärt syftar till att fysiskt, psykiskt och socialt underlätta den anhöriges situation.³⁵

Arbetet med stöd till anhöriga omfattar alla verksamheter inom socialtjänsten. Det innebär att alla medarbetare inom socialtjänsten i Stockholms stad har skyldighet att uppmärksamma anhörigas behov av stöd och erbjuda stöd.

Stödet till den anhörige bör ges genom förebyggande och hälsofrämjande insatser för att på det sättet tidigt kunna uppmärksamma de personer som riskerar att drabbas av ohälsa. En

³¹ Nka. Barn och unga som utövar omsorg. Barn som anhöriga 2016:6.

³² Socialtjänstlagen (2001:453)

³³ Stockholms stad. Stadens arbete med stöd till anhöriga för nya målgrupper, augusti 2022. SN 3.1.1-319 2022.

³⁴ Socialstyrelsen. Stöd till anhöriga – vägledning till kommunerna för tillämpning av 5 kap 10§ socialtjänstlagen. 2016

³⁵ Regeringens proposition 2008/09:28 Stöd till personer som vårdar eller stödjer närstående.

form av tidigt stöd kan vara att ge information om exempelvis vilket stöd socialtjänsten kan ge. Ett förebyggande arbete är att uppmärksamma den anhörige vid upprepade tillfällen då den närstående och den anhöriges situation kan förändras över tid och på det sättet kunna fånga upp den anhörige så tidigt som möjligt.³⁶

Indirekt stöd

Indirekt stöd innebär stöd som tillgodoser den närståendes behov samtidigt som det underlättar för den anhörige. Att närstående får insatser av god kvalitet är en viktig del i ett gott anhörigstöd. Det är den närstående som ansöker om stöd och behov av insats ska föregås av utredning och beslut.³⁷ Insatser kan exempelvis vara avlösning, dagverksamhet, hemtjänst, korttidsboende, korttidsvistelse, ledsagning eller boendestöd. Digital teknik riktad till den närstående kan också vara ett indirekt stöd till den anhörige. Det kan bidra till ökad självständighet och trygghet för den närstående och bidra till avlösning för den anhörige.³⁸

När närstående ansöker om stöd från socialtjänsten ska även hänsyn tas till den anhöriges situation och behov av stöd. Det är viktigt att den anhörige informeras om vilka insatser som hon eller han kan ansöka om för egen del men även vilka insatser som den närstående kan ansöka om och som kan underlätta för den anhörige.

Under förutsättning att den närstående ger sitt samtycke och den anhörige vill, ska anhöriga göras delaktiga i handläggningen av ärenden som rör den närståendes behov. För att få en heltäckande bild av den närståendes stödbehov kan samverkan med den anhörige vara viktigt. Om den närstående inte ger sitt samtycke till att anhöriga är delaktig hindrar det inte från att se och lyssna till anhöriga eller att erbjuda stöd till anhöriga som själva tar kontakt. Uppgifter om den närstående kan dock inte delges.³⁹

Det är den närståendes vilja och inställning till eventuella insatser som är avgörande för biståndsbedömningen. Utgångspunkten är att all samverkan ska ske på den närståendes uppdrag och villkor. Anhörigas synpunkter ska dokumenteras under förutsättning att de bedöms vara väsentliga och ändamålsenliga i förhållande till vad saken gäller. Socialtjänsten ska tydligt dokumentera hur närstående vill att samverkan med anhöriga ska ske. Vid genomförande av insats kan den anhörige också vara en viktig samarbetspart och det är av betydelse att den anhörige känner tillit till den verksamhet

³⁶ Socialstyrelsen. Stöd för handläggare att uppmärksamma och involvera anhöriga. 2023.

³⁷ Socialstyrelsen - Stöd för handläggare att uppmärksamma och involvera anhöriga. 2023

³⁸ Socialstyrelsen. Underlag för en utvecklad nationell demensstrategi. 2024.

³⁹ Socialstyrelsen. Stöd för handläggare att uppmärksamma och involvera anhöriga. 2023.

som ska utföra stödet. Att den närstående får insatser av god kvalitet är också en viktig del i ett gott anhörigstöd.

I de fall där anhöriga ger vård eller stöd är det viktigt att socialtjänsten kontinuerligt följer upp om insatserna är tillräckliga, om den närstående fortsatt vill ta emot den anhöriges stöd, om den anhörige fortfarande har möjlighet och ork att ge vård eller stöd samt fråga om den anhöriges behov av stöd.

Det finns situationer där det kan vara svårt eller olämpligt att involvera anhöriga. Exempelvis när anhöriga av något skäl inte vill kan eller bör vara delaktiga, när den enskilde inte ger sitt samtycke till delaktighet eller när relationen inte är av godo. Det kan exempelvis finnas misstanke om våld, hot, tvång eller andra problematiska inslag i relationen antingen från den anhörige eller den närstående.⁴⁰

Direkt stöd

Direkt stöd innebär stöd som är riktat och ges direkt till den anhörige, detta kan ges utan att den närståendes inställning till stödet utreds. Stöd till anhöriga är inte beroende av att den närstående har beviljats insatser. Stödet till anhöriga ska kännetecknas av individualisering, flexibilitet och kvalitet. Det är viktigt att stödet till anhöriga är tillgängligt och ges i tidigt skede. Stödet kan ges på olika sätt och hänsyn ska tas till den anhöriges individuella behov.

Den anhöriga kan komma i kontakt med socialtjänsten antingen genom att hon eller han själv kontaktar socialtjänsten, eller att socialtjänsten uppmärksammat ett behov av stöd eller hjälp genom kontakt med den närstående. Om det är socialtjänsten som uppmärksammat behovet ska samtycke inhämtas från den närstående innan kontakt tas med den anhörige. Den anhörige söker om insats för egen del i den stadsdelsnämnd/kommun där hon eller han bor och inte i den närståendes stadsdelsnämnd/kommun.

Direkt stöd kan vara generella insatser som inte kräver biståndsbeslut och biståndsbedömda insatser. Generella insatser handlar exempelvis om information, vägledning och hälsofrämjande aktiviteter. Generella insatser ges enskilt eller i grupp direkt till den anhörige.

Anhöriga kan ansöka om behovsprövat bistånd i olika former på samma sätt som andra personer. Den anhörige ansöker då om bistånd enligt 4 kap 1 § socialtjänstlagen. Det finns inga

⁴⁰ Socialstyrelsen. Anhöriga som vårdar eller stödjer någon de står nära. Underlag till en nationell strategi. 2021.

begränsningar avseende den typ av stöd som den anhörige kan ansöka om.⁴¹ Ett biståndsbedömt stöd riktat till den anhörige föregås av utredning och behovsbedömning enligt 4 kap 1 § socialtjänstlagen i egen akt.

Möjligheterna med digital teknik kan användas för ett förbättrat anhörigstöd. Ett digitalt stöd kan ges både i grupp och enskilt och går att genomföra på olika sätt.⁴² Digitalt stöd kan bidra till att nå flera anhöriga med stöd och kan möjliggöra för anhöriga som har svårt eller inte kan delta fysiskt i exempelvis anhöriggrupper eller enskilda samtal. Det digitala stödet ska utöka möjligheterna till att erbjuda anhörigstöd på olika sätt. Det är dock viktigt att ha med aspekten av digitalt utanförskap när digitala stöd utvecklas.

6. Organisering av utförandet av stödet till anhöriga

Att ge stöd till anhöriga är ett gemensamt ansvar inom hela socialtjänsten och alla som arbetar inom socialtjänsten ska ha ett anhörigperspektiv.

Chefer behöver säkerställa att det finns förutsättningar för medarbetare att ha ett anhörigperspektiv i sitt arbete och att verksamheten kan ge det stöd till anhöriga som behövs.

Socialnämnden och äldrenämnden

Socialnämnden och äldrenämnden ansvarar för att

- förvalta socialtjänstens program för stöd till anhöriga
- information ges till invånarna om stöd till anhöriga på Stockholms stads webbplats
- information till socialtjänstens medarbetare sprids om det generella anhörigstödet som gäller i hela Stockholms stad
- tillhandhålla stadsövergripande anhörigstöd
- verka för likställighet i socialtjänstens anhörigstöd.

Stadsdelsnämnderna

Stadsdelsnämnderna är olika organiserade vilket gör att utformningen av anhörigstödet samt vilken funktion som ger stödet kan se olika ut. Stöd till anhöriga inom stadsdelsnämnderna kan ges av exempelvis anhörigkonsulenter, öppenvården för vuxna, öppenvården barn och unga och inom SIG (social insats grupp). Stödet kan ges individuellt eller i grupp. Det stöd som ges ska

⁴¹ Socialstyrelsen. Stöd för handläggare att uppmärksamma och involvera anhöriga. 2023.

⁴² Nationell anhörigstrategi – inom hälso- och sjukvård och omsorg S2022/02134.

bygga på bästa tillgängliga kunskap och evidens i den mån det finns tillgängligt. Handläggare inom socialtjänsten har också en viktig funktion i att erbjuda stöd och information till anhöriga samt att ha ett anhörigperspektiv i sin handläggning.

Oberoende av organisering inom stadsdelsnämnderna ska anhöriga få likvärdiga insatser oavsett var i staden de bor. Det behöver vara tydligt till vem eller var de anhöriga kan vända sig för att få stöd och det behöver finnas en lättillgänglig ingång till socialtjänsten. Varje stadsdelsnämnd har ansvar för att ha tydlig information om vilket anhörigstöd som erbjuds i deras stadsdelsnämnd och att medarbetare inom stadsdelsnämnden har god kunskap om det.

För att kunna säkerställa ett anpassat stöd till anhöriga och samordna insatserna kan det finnas behov av att stadsdelsnämnderna arbetar tillsammans, även samverkan med civilsamhället och Region Stockholm är av stor vikt.

Basutbud från stadsdelsnämnderna

Stadsdelsnämnderna ska erbjuda anhöriga ett basutbud av generella insatser. Dessa består av:

- **Information** – tillhandahålla stadsdelspecifik information till anhöriga. Det kan till exempel handla om stöd som erbjuds till anhöriga inom stadsdelsnämnden, kontaktvägar, och aktiviteter riktade till anhöriga.
- **Vägledande samtal** – ett vägledande samtal innehåller information om vilka rättigheter den anhörige och den närstående har.
- **Anhörigrupper och träffpunkter** – stadsdelsnämnderna ska erbjuda anhöriga möjligheter att träffa andra anhöriga i syfte att få aktiviteter för avkoppling och återhämtning samt erfarenhetsutbyte.

Stadsövergripande stöd

Stadsdelsnämnderna ansvarar för att erbjuda stöd till anhöriga. Inom Stockholms stad finns därtill kompletterande anhörigstöd på stadsövergripande nivå. Stadsövergripande stöd innehåller bland annat stödsamtal till anhöriga till; personer med missbruk- eller beroendeproblem, personer med koppling till våldsbejakande extremism, personer med en kriminell livsstil och personer i kriminell miljö som drabbats av skjutningar och dödligt våld. Ytterligare kompletterande stadsövergripande anhörigstöd som ges är öppenvårdsinsatser till barn, unga och familjer samt korttidsvård till äldre personer med kognitiv funktionsnedsättning.

7. Samverkan med externa aktörer

Nedan anges de vanligaste samverkansaktörerna för socialtjänsten i stödet till anhöriga. Även andra aktörer kan vara relevanta att samverka med beroende på lokala behov och förutsättningar som exempelvis förskola, skola och bostadsbolag.

Samverkan med civilsamhället

I Stockholm finns ett flertal större och mindre intresseorganisationer som på olika sätt gör insatser för anhöriga i alla åldrar. En del av dessa har olika former av ekonomiskt stöd från Stockholms stad. Intresseorganisationerna utgör ett komplement till socialtjänstens insatser och är viktiga samverkansaktörer. Även religiösa samfund i Stockholm erbjuder stöd till anhöriga och utgör viktiga samverkansaktörer för socialtjänsten.

För att ge ett så bra stöd som möjligt till anhöriga är det viktigt att känna till varandras verksamheter och vilket stöd som erbjuds. Samverkan kan exempelvis avse anhörigrupper och träffpunkter samt riktade utbildningar till anhöriga. Det är viktigt att stadsdelsnämnderna har samverkan med civilsamhället utifrån lokala och verksamhetsspecifika behov och förutsättningar.

Samverkan med hälso- och sjukvården

Det är viktigt att socialtjänsten och hälso- och sjukvården samarbetar för att ge anhöriga bästa möjliga stöd.

Socialtjänsten ska samverka med hälso- och sjukvården för att säkerställa att anhörigas behov av stöd uppmärksammas i ett tidigt skede. Genom att nå fler anhöriga i ett tidigt skede kan livskvaliteten förbättras för anhöriga och deras närstående. En viktig del i arbetet är att Stockholms stad och Region Stockholm har information om varandras verksamheter och kan ge korrekt och tidig information till anhöriga och närstående.

Hälso- och sjukvården ska arbeta för att förebygga ohälsa. Den som vänder sig till hälso- och sjukvården ska när det är lämpligt ges upplysningar om metoder för att förebygga sjukdom eller skada. Hälso- och sjukvården ska i förebyggande syfte uppmärksamma anhöriga som riskerar att drabbas av ohälsa på grund av att de vårdar eller stödjer en närstående. Inom hälso- och sjukvården kan anhöriga få stöd på olika sätt. Det kan handla om information och kunskap om den sjukdom den närstående drabbats av, sjukdomsförloppet, behandlingar och rehabiliteringsinsatser samt hjälpmedel som även kan underlätta situationen för den anhörige. Detta förutsatt att samtycke finns från den närstående. Inom hälso- och

sjukvården finns också personal som kan ge professionellt samtalsstöd.⁴³

I 5 kap 7 § hälso- och sjukvårdslagen framgår att hälso- och sjukvården särskilt ska beakta ett barns behov av information, råd och stöd om barnets förälder eller någon annan vuxen som barnet varaktigt bor tillsammans med har en psykisk störning eller en psykisk funktionsnedsättning, har en allvarlig fysisk sjukdom eller skada, har ett missbruk av alkohol, annat beroendeframkallande medel eller spel om pengar eller utsätter eller har utsatt barnet eller en anhörig till barnet för våld eller andra övergrepp. Detsamma gäller om barnets förälder eller någon annan vuxen som barnet varaktigt bor tillsammans med oväntat avlider.⁴⁴

I samverkan med hälso- och sjukvården är en samordnad individuell plan (SIP) ett viktigt verktyg. Socialtjänsten och hälso- och sjukvården ska vid behov och då den enskilde samtycker till det upprätta en SIP tillsammans. När det är lämpligt, och den närstående samtycker, ska anhöriga ges möjlighet att delta i arbetet med planen men inte ansvara för att samordna insatserna mellan huvudmän eller ta initiativ till SIP.

I befintliga samverkansstrukturer som Stockholms stad har med Region Stockholm är det viktigt att lyfta in anhörigperspektivet.

Samverkan med andra myndigheter

Samverkan med andra myndigheter är av vikt för att kunna nå ut med information och ge stöd till anhöriga. Socialtjänsten samarbetar exempelvis med Polismyndigheten, Säkerhetspolisen och Kriminalvården för att hjälpa personer som vill lämna en kriminell livsstil.

⁴³ Socialstyrelsen. Stöd till anhöriga – vägledning till kommunerna för tillämpning av 5 kap 10 § socialtjänstlagen. 2016.

⁴⁴ Hälso- och sjukvårdslag (2017:30)

8. Fokusområden

Programmet omfattar fem olika fokusområden med tillhörande aktiviteter som socialtjänsten inom stadens stadsdelsnämnder, socialnämnden och äldrenämnden ska genomföra under programperioden. Fokusområdena syftar till att prioritera det fortsatta arbetet och är framtagna utifrån det underlag som framkommit i arbetet med revidering av programmet. Fokusområdena kopplar även an till programmets mål.

Fokusområde 1. Information om socialtjänstens stöd till anhöriga

Information om socialtjänstens stöd till anhöriga är viktigt för att anhöriga ska ha kännedom om vilket stöd de kan få för egen del och vilket stöd deras närstående kan få. Stadens socialtjänst behöver fortsätta utveckla mer tydlig och lättillgänglig information samt arbeta för att informationen når ut till fler anhöriga. Informationen behöver finnas i olika format, så som i skrift och digitalt. Synpunkter från intresseorganisationer är viktiga i arbetet för att informationen ska kunna nå ut till de olika målgrupperna på bästa sätt.

Aktiviteter

- Fortsätta utveckla lättillgänglig, och utifrån målgrupperna, anpassad information på Stockholms stads webbplats om socialtjänstens stöd till anhöriga.
Ansvar: Socialnämnden och äldrenämnden.
- Utifrån behov genomföra informationsinsatser för att nå ut till fler anhöriga.
Ansvar: Socialnämnden, äldrenämnden och stadsdelsnämnderna.
- Tillsammans med Region Stockholm utveckla hur information om varandras verksamheter bättre kan delas i syfte att nå ut med information till anhöriga.
Ansvar: Socialnämnden, äldrenämnden och stadsdelsnämnderna.
- Säkerställa att det finns tydlig information om det stöd som finns för anhöriga inom stadsdelsnämnderna samt hos de stadsövergripande verksamheterna.
Ansvar: Socialnämnden och stadsdelsnämnderna.

Fokusområde 2. Kunskap och kompetens

Det behövs mer kunskap för att stärka anhörigperspektivet inom socialtjänsten. Kunskap om vad det innebär att vara anhörig, hur anhöriga kan göras delaktiga och att se anhörigas egna behov av stöd samt vilka skyldigheter som socialtjänsten har att erbjuda stöd till anhöriga.

Aktiviteter

- Säkerställa att anhörigperspektivet är inkluderat i befintliga och relevanta utbildningar som arrangeras av socialtjänsten.

Ansvar: Socialnämnden, äldrenämnden och stadsdelsnämnderna.

- Ta fram grundläggande digital utbildning om anhörigperspektiv.

Ansvar: Socialnämnden och äldrenämnden.

- Olika kunskaper behövs inom olika verksamheter för att stärka stödet till anhöriga. Därför behöver varje verksamhet själv identifiera kompetensutvecklingsbehov samt tillgodose det.

Ansvar: Socialnämnden, äldrenämnden och stadsdelsnämnderna.

Fokusområde 3. Samverkan

Brister i samverkan och samordning kan medföra ett ökat omsorgsansvar för anhöriga och leda till att anhöriga med behov av stöd inte får det.⁴⁵ Samverkan är viktig såväl på individnivå som på organisatorisk nivå för att anhörigperspektivet ska genomsyra alla verksamheter och yrkesgrupper i stadens socialtjänst.

Aktiviteter

- Chefer och medarbetare ska ha kunskap om vilka samverkansforum som finns inom förvaltningen och använda dem för att lyfta anhörigfrågor på ett systematiskt sätt.

Ansvar: Socialnämnden, äldrenämnden och stadsdelsnämnderna.

⁴⁵ Nationell anhörigstrategi – inom hälso- och sjukvård och omsorg S2022/02134.

- Identifiera om någon relevant samverkanspart saknas vid respektive nämnd och initiera samverkan med berörd part.

Ansvar: Socialnämnden, äldrenämnden och stadsdelsnämnderna.

Fokusområde 4. Stöd till anhöriga

Genom att erbjuda stöd till anhöriga som utgår från deras behov kan det bidra till att anhöriga får en bättre livssituation.

Aktiviteter

- Tydliggöra och fortsätta utveckla stödet till barn som anhöriga.

Ansvar: Socialnämnden och stadsdelsnämnderna.

- Se över möjligheter att utveckla stöd till anhöriga i digitalt format. Det digitala stödet ska utgöra ett komplement till befintligt stöd.

Ansvar: Socialnämnden, äldrenämnden och stadsdelsnämnderna.

Fokusområde 5. Systematisk uppföljning

Utveckling av systematisk uppföljning är viktig för att kunna följa upp stadens stöd till anhöriga och vara ett stöd vid implementeringen av ett stärkt anhörigperspektiv.

Aktiviteter

- Utveckla systematisk uppföljning av socialtjänstens stöd till anhöriga. Anhörigas upplevelser är en viktig del i den systematiska uppföljningen.

Ansvar: Socialnämnden, äldrenämnden och stadsdelsnämnderna.

9. Implementering och uppföljning

Socialnämnden och äldrenämnden ansvarar för att programmet sprids inom stadens socialtjänst. Socialnämnden, äldrenämnden och stadsdelsnämnderna ansvarar för att implementera och genomföra relevanta delar i sina verksamheter.

Socialnämnden, äldrenämnden och stadsdelsnämnderna ska löpande följa upp programmet för stöd till anhöriga utifrån fokusområden och tillhörande aktiviteter, gärna integrerat med verksamhetsuppföljning. Genomförande av aktiviteterna planeras med fördel in i verksamhetsplaneringen.

Referenslista

Agenda 2030. Antagen av FN:s generalförsamling år 2015.

Brottsförebyggande rådet, rapport 2019:6. Dödligt våld i Sverige 1990–2017. Omfattning, utveckling och karaktär. 2019.

Brottsförebyggande rådet, rapport 2023:13. Barn och unga i kriminella nätverk – en studie av inträde, brott, villkor och utträde. 2023.

Föräldrabalk (1949:381).

Hälso- och sjukvårdslag (2017:30).

Kunskapsguiden. Om stöd till anhöriga.

<https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/arbetsmetoder-och-perspektiv/stod-till-anhoriga/om-stod-till-anhoriga/> Hämtad 2024.04.02.

Lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.

Nka. Barn som anhöriga 2016:6. Barn och unga som utövar omsorg. 2016.

Nka 2019:3. Kunskapsöversikt. Anhörigskap ur ett genusperspektiv. 2019.

Nka. Hur många anhöriga finns det? <https://anhoriga.se/stod--utbildning/fakta-om-anhoriga/hur-manga-anhoriga-finns-det/> Hämtad 2024.04.02.

Regeringskansliet. Mål för jämställdhet.

<https://www.regeringen.se/regeringens-politik/jamstallldhet/mal-for-jamstallldhet>. Hämtad 2024-02-02.

Regeringskansliet. Nationell anhörigstrategi – inom hälso- och sjukvård och omsorg S2022/02134. 2022.

Regeringskansliet och Sveriges kommuner och regioner. God och nära vård 2023 En omställning av hälso- och sjukvården med primärvården som nav. 2023.

Regeringens proposition 2008/09:82. Stöd till personer som vårdar eller stödjer närstående. 2008.

Regeringskansliet. FN:s konventioner om Mänskliga rättigheter. 2011.

Socialnämndens handlingsplan mot våldsbejakande extremism 2023. SN 3.1.1-613/2022.

Socialtjänstlagen (2001:53).

Socialstyrelsen. Anhöriga som vårdar eller stödjer någon de står nära – underlag till en nationell strategi. 2021.

Socialstyrelsen. Integrera anhörigperspektivet inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten. 2023.

Socialstyrelsen. Stärkt stöd till barn som anhöriga, slutrapport från regeringsuppdrag 2017-2020. 2020.

Socialstyrelsen - Stöd för handläggare att uppmärksamma och involvera anhöriga. 2023.

Socialstyrelsen. Stöd till anhöriga – vägledning till kommunerna för tillämpning av 5 kap 10 § socialtjänstlagen. 2016.

Socialstyrelsen. Nationella riktlinjer för vård och stöd vid schizofreni och schizofreniliknande tillstånd. Stöd för styrning och ledning, 2018.

Socialstyrelsen. Nationella riktlinjer för vård och stöd vid missbruk och beroende. Stöd för styrning och ledning, 2019.

Socialstyrelsen. Underlag för en utvecklad nationell demensstrategi. En strategi för lindrig kognitiv störning och demenssjukdom. 2024.

Socialstyrelsen. Vård och omsorg vid demenssjukdom. 2018.

Socialtjänstlagen (2001:453).

Stockholms stad. Program för delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2024-2029.

Stockholms stad. Stadens arbete med stöd till anhöriga för nya målgrupper, augusti 2022. SN 3.1.1–319 2022.

Sweco, fasta tabeller oktober 2023.

Äktenskapsbalk (1987:230).